

Iványosi-Szabó Tibor

Kik voltak, mik voltak a kecskeméti tőzsérek?

A Kárpát-medencében szép számmal vannak híres városok, de mindenki tudja, hogy *a hírös város*: Kecskemét. Az itt lakók többsége viszont biztosan zavarba jönne, ha megkérdeznénk, mitől kapta szűkebb hazájuk ezt a nagyon pozitív töltésű jelzőt. Az egyik tájékozódási pontunk az lehet, hogy Kecskemét védőszentje, legkorábbi templomának – a barátok templomának – patrónusa a legendás szent Miklós püspök, akit fél világ minden gyereke nagyon jól ismer, hisz ő a Mikulás. A középkorban kialakult hagyomány alapján nemcsak Magyarországon, hanem egész Európában ő volt a kereskedővárosok oltalmazója. Tiszteletére csak kereskedővárosokban emeltek templomot. Tehát különösebb kockázat nélkül kijelenthetjük, hogy legkorábban és legmesszebbre a város jó hírét kereskedői vitték. Később is, több mint félezer éven át, a kereskedő generációk sora öregbítette „a puszták metropolisának” hírnevét.

Az első évszázadok kalmáraitól keveset tudunk. Távolról sem véletlen, hogy komoly hírnevükre legkorábban egy hadtudományi elemzés, Zrinyi Miklós *Vitéz hadnagy* című munkája utal. A kora újkori magyar irodalom legkiemelkedőbb alakja és a XVII. század legkiválóbb magyar hadvezére, aki – melleleg országos főméltóságként, horvát banként a törökellenes politika legkövetkezetesebb híve volt – kritikusan szemlélte a rendelkezésére álló, előbb elhanyagolt, majd lezüllesztett végvári katonai egységeket, „seregeket”. *„De micsoda seregeket? Régi látott, hallott vitézekből állott-é vajon az egész sereg? Bizonyára nem; hanem mentül rosszabb, hitetlenebb, tolvajabb volt országunkban, az gyűlt össze a mi dobolásunkra. Ismét ki volt ennek hadnagya? Ugyancsak szintén azon ilyen, vagy ki jobban megelőzte a többi részegséggel, garázdasággal, kevélységgel; ki a maga vitézségének rudimentáit vagy kassai kereskedőkön, vagy kecskeméti tőzséreken, vagy soproni kalmárokon, vagy más szabad városok vagy polgárok kárán végezte el.”*¹

Jól tudjuk, hogy alighanem ő volt ezekben az évtizedekben az egyetlen magyar főúr és politikus, aki nemcsak a magyar, hanem az európai külpolitikai törekvéseket és a korszerű hadászatot is kiválóan ismerte, és aki nem elégedett meg azzal, hogy a vállalt feladatainak ellátása során a végvári katonáktól elsajátítson néhány huszáros cselvetést, hanem a kor színvonalára kívánta emelni a magyar hadászatot. E törekvésének szerves részét alkotta a magyar hadtudomány alapjainak lerakása. Méltán híressé vált elemzéséből idézett rész nem hagy kétséget afelől, hogy a negatívumokat megtestestítő katonákkal a példamutató polgárokat állította szembe. Itt arra is érdemes felhívni a figyelmet, hogy a minden tétében rendkívül igényes költő és hadvezér példáit ezúttal is nagy körültekintéssel választotta meg. A kassai kereskedők a Lengyelországba irányuló magyar árucseré legfőbb szervezői voltak. A soproni kalmárok Nyugat-Európával tartották fenn gazdasági

1 Zrinyi Miklós: 1976. 203.

kapcsolatainkat. Velük egyenrangú félként idézi a kecskeméti tőzséreket, akik a hódoltság és Európa közötti árucserének voltak a legrátermettebb irányítói.

Eltelt immár negyedfél évszázad, de még senki sem tette fel – a válaszáadás szándékával – a kérdést: mik voltak és kik voltak ezek a kecskeméti tőzsérek?

Aki csak a szó alapjelentésére kíváncsi, a magyar értelmező szótárakban könnyen talál választ: a török–arab eredetű szó jelentése (marha)kereskedő. Ha valaki pontosabb, bővebb értelmezés után kutat, óhatatlanul egy sor kérdést fogalmaz meg. Mettől kezdve tevékenykedtek? Volt-e valamilyen szervezetük? Milyen vagyoni háttérük volt? Mely társadalmi csoporthoz tartoztak? Személy szerint kiket ismerünk Zrinyi kortársai közül? Milyen szerepet vállaltak városuk életében ezekben a rendkívül zaklatott évtizedekben? Hogyan vészelték át a századvég negyedszázados háborús viszonyait?

Kecskemét XVI–XVII. századi írott emlékei alapján csaknem valamennyi kérdésre elfogadható választ adhatunk.

Közismert, hogy már a XIV. században az Alföld, és benne a két folyam köze igen fontos szerepet vállalt az ország külkereskedelmében. Szarvasmarha- és lőexporthoz egyik legfontosabb hátszaga volt ez a vidék. Bár a török hódítás a XVI. század közepén számottevően zavarta ezt a folyamatot, az Európában kibontakozódó erőteljes konjunktúra sokban segítette a korábbi útvonalak zavartalaná téételét. Mivel csak ilyen módon juthattak a rájuk valutához, a török kincstári igények türelemre intették a hadsereg parancsnokait.

Írott emlékeink rendkívüli hézagossága miatt nem tudjuk pontosan követni, mettől kezdve vettek részt kecskeméti az országos külkereskedelemben.² Az viszont több mint jelképes eset, hogy Buda elfoglalása után „Az első Pest megyei kereskedő, akit – ezúttal Ausztriából hazafelé igyekezve – az ország nyugati határainál felfedezünk, kecskeméti Végh Mihály, aki 1544. július 20-án 1-1 bála boroszlói és iglauri posztót jelentett be elvámolásra Zúrnadorfnál”.³ Feltételezhetjük, hogy nem ez volt a vállalkozó szellemű cívis, tőzsér első külföldi útja. Joggal tételezzük fel azt is, hogy ennek fedezete élő állat, vagy valamely állati termék lehetett. Nevének láttán nem árt felhívni a figyelmet arra, hogy a város ezen két évtizedes történelmében belül kecskeméti Végh Mihállyal immáron harmadik esetben találkozunk. Leghíresebb az LV. zsoldár fordítójaként vált. Feledhetetlen a város történetében az a főbíró is, aki 1564-ben a két felekezetet több évszázadra megbékítette, és nem lehetetlen, hogy korábban külföldi tapasztalatairól, rátermettségéről és kezdeményező készségéről más területen is tanúbizonyságot tett. Távolról sem lehetetlen, hogy az egymáshoz oly közeli időpontban – három szerepben – megjelenő kecskeméti Végh Mihály név mögött ugyanaz a személy rejlik.⁴

A század második felében tucatjával rögzítették a török réveknél, vámoknál a kecskeméti kereskedők, tőzsérek nevét. Az 1560–1564-es váci, ráckevei és dunaföldvári vámnaplók adatai alapján a kecskeméti tőzsérek 6–8 ezer marháját és 300–300 lovat vámolták meg. A ráckevei–dunaföldvári átkelőnél 1562 júniusában 10 kecskeméti tőzsér 794 marha után fizetett vámot. Az egész év során ugyanitt 22 kecskeméti tőzsér 2420 marhát vámolgatott. 1562 és 1564 között 38 kecskeméti tőzsér 5194 marha után adott vámot. Tehát egyrészt a tőzsérek száma, másrészt a megvámolt jószágaik tömege erősen eltérő volt. Kilencen 14 és 57 közötti jószág után adtak vámot. A többség, 21 fő lényegesen nagyobb arányú kereske-

2 Az viszont kétségtelen, hogy Kecskemét már a XIV. század utolsó harmadában megszerezte a vásártartási jogot, és így az állatkivitel részesévé válhatott. Iványosi-Szabó Tibor: 2011/a.

3 Szakály Ferenc: 2001. 368. Minden bizonnyal ő volt az LV. zsoldár első magyar fordítója-átköltője, amely szöveg alapján alkotta Kodály Zoltán a gyorsan világhírűvé vált *Psalmus Hungaricus*.

4 Nem árt utalni arra, hogy a Végh családnév rendkívül ritka a város adózói között a XVI. században, a következő évszázadban pedig nem is lelhető fel a nyilvántartásokban.

dést folytatott. A lábasjóságok átlagos száma 104 volt. Azonban minden bizonnyal jóval kevesebben voltak, akik igazán nagyarányú kereskedést folytattak: nyolcan átlagosan 331 jóságot vámoltattak, de volt köztük olyan is, aki 600 marha után fizetett.⁵ Ezek a tőzsérek egyéb szempontból is különböztek egymástól. 24 fő neve csak egyszer került a naplóba. Tizenkét tőzsér 5 kisebb kompániába tömörült, a többiek önállóan kereskedtek. Az egyedül kereskedők között a legtehetősebb alighanem Szanyi Ferenc és Dáki Ferenc volt. A váci vámon Kajtár Máté fordult meg legtöbbször. Öt útján összesen 641 marhát hajtott el.⁶

E század hódoltsági tőzsérei nem szakosodtak néhány meghatározott áru forgalmazására, miként ezt megtehették a dalmát, az olasz és a német kalmárok. A rendkívüli körülmények között csak a leleményes és vakmerő vállalkozók tudtak boldogulni. Ezt példázza a kecskeméti Borbély Fábian kereskedő-tőzsér esete is. 1580 márciusában 17 kocsi megtöltő marhabőr után fizetett Budán vámot. Egy hónappal később, amikor külföldi útjáról visszatért, importált áru után ugyancsak Budán 28 mázsa mécsolaj után vámolták meg. Alig néhány héttel később ismét Budán találjuk, ahol 550 lábasjóság (szarvasmarha és ló) után róta le a harmincadot. Május derekán ezen állatok eladásából származó bevételén már 50 vég kisznicér posztót hozott be. Ugyancsak ez év június derekán pedig újabb 300 marhát hajtott nyugatra az Alföldről. Leleményességét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a következő hónapban, júliusban (valószínűleg bérelt) hajón hozott a hódoltság területére számottevő mennyiségű kést, ónt, posztót és egyéb árut.⁷

Bármilyen meglepő, de a XVII. századi magyar történelemből lényegesen kevesebb írott emlék, sokkal hézagosabb gazdaságtörténeti adat áll rendelkezésünkre. A század első felében csak a nagyon töredékes győri és komáromi vámjegyzékekben és a bírósági jegyzőkönyvekben tűnnek fel a kecskeméti tőzsérek. Azonban azt mondhatjuk, hogy itt is azoknak a nevét örökítették meg, akiknek valamilyen *ügyük* kerekedett a vámhivatallal és a bírósággal. Ráadásul időközben a bel- és külkereskedés körülményei is számottevően változtak, jórészt rosszabbodtak. Bár a központi hatalom rendelkezései a bécsi kereskedőknek, kompániáknak kedveztek, a magyar kereskedők többsége továbbra is megtalálta számításait. Mivel azonban Európa nyugati részén komoly dekonjunktúra lépett föl, a korábbi igény, forgalom minden bizonnyal számottevően csökkent. Ráadásul a hódoltság területén a közbiztonság egyre romlott. Az adatok szűkössége miatt érdemi összehasonlításra sajnos nincs módunk. A nyugat-magyarországi harmincadbevételek alakulásáról egyedül Partinger Mihály magyar kamarai tanácsos 1668. évi összesítő jelentése alapján kapunk egy igencsak sommás képet. Eszerint a győri harmincad bevételének java része szózott halból, kősből, cserzett és nyersbőrből, valamint – főképp – szarvasmarhából eredt, amiből csupán a kecskeméti évi 40 ezer marhával részesültek.⁸ Ez a szám erősen túlzott lehet, mivel az országos kivitel is csak alig valamivel volt nagyobb, de ez a hivatalosnak mondható megállapítás jól érzékelteti, hogy a kortársak gondolatvilágában milyen kép élt a kecskeméti tőzsérekéről.

A század első feléből csak ebben a nyugati országrészben fennmaradt iratokban lelhetjük fel tőzséreink egy részének a nevét. 1627-ben a győri városi bíróságon a győri és a magyaróvári harmincados ellen folytattak le egy vizsgálatot. Az ok az volt, hogy a kecskeméti Nagy János egy falka barmot hajtott fel az Alföldről, és bár a 70 talléros vámot már Győrben befizette, Ovárról csak további 50 tallér ellenében engedték áruját tovább hajtani Bécs felé. Egy másik kecskeméti kereskedőcsoport tagjai ugyancsak 1627-ben a győri

5 Mészáros László: 1979. 92–93., 127–128. és 140–143.

6 Mészáros László: 1979. 143–144.

7 Kocsis Gyula: 2002. 198.

8 Szakály Ferenc: 2001. 491–492.

vásárra szánt barmaikat a dögvész miatt nem tudták eladni. Amikor azokat visszafelé hajtották, az óvári harmincados 600 tallért (!) hajtott be rajtuk. A vizsgálat során az egyik győri tanú pedig – a szóban forgó üggyől eltérve – arról vallott, hogy a győri harmincados 70 ökröt kobzott el a kecskeméti Király Ambrustól, majd valamivel később maga a tanú hajtotta fel Bécsbe az ugyancsak kecskeméti Kakulya István 170 ökrét. Egy 1629-ben folytatott vizsgálatban kifejezetten a kecskeméti Gubacsy Gergely, Simon Mihály és Szana Mihály kérésére – kik már sok éve kereskedtek marhával – végzett tanúvallatást a győri káptalan. Ennek során 32, zömében győri marhakereskedő vallomását rögzítették. 1632 elején Kecskemét és Győr tanácsa azért levelezett egymással, mert a győri Maróti Gáspár deák lefoglalta a kecskeméti Amian Jakab kintlévőségét, mert az ugyancsak adós Tóth Bálinttal „egy bíróság alatt vannak”. 1634-ben Gottfried Jung bécsi kereskedő azzal vonta magára a győri tanács neheztelését, hogy engedelmese és tudta nélkül bizonyos adósságért Győrben lefogatta és Bécsbe szállíttatta kecskeméti Gellén Mihályt.⁹ Nagyszombatba költözött, pontosabban menekült Kecskemétről 1639-ben Latos István, aki 1646-ban már maga is a hódoltságai barmok vásárlójaként lépett fel a pünkösdi galgóci vásáron.¹⁰ 1648-ban a kecskeméti Szana Mihály 1900 juh gyapját adta el egy nagyszombati kereskedőnek. 1651-ben viszont ő maradt adós Nagyszombaton.

A század második felében feltűnő tőzsérekről, kereskedőkről már a ránk maradt helyi nyilvántartásokból szerezhetünk további részletesebb ismereteket. De a korábbi vámjegyzékek is további fontos adatokat őriztek meg. 1654-ben a kecskeméti Varga Márton négy csorda ökröt hajtott fel Győrbe, ahol is nemes Török István személyében talált vevőre. 1655-ben a kecskeméti Nagy János tőzsér pereskedett komáromi Mészáros Mátyással és Csapó Andrással. Egyik lévai vámjegyzék szerint 1669-ben a kecskeméti tőzsérek – köztük Kamarás Ambrus – és a nagykőrösiek valósággal nyüzsgönek az ottani vámnál. 1677-ben kecskeméti Damján Istvánnak volt pere Gindly Orbán Fülöppel, mivel az áru leszállításával késett. Ugyancsak 1677-ben az egyik feljegyzésben Deák Pál azt állította, hogy évente több mint ezer marhát hajtott a „nyugat-magyarországi vásárookra”. Fördös Mihály nemes győri polgár és a szentmártoni apát 1679-ben amiatt pereskedett, mert az utóbbi elhajtatta Fördös töltéstavi pusztájáról a kecskeméti Illyés István és Lázár Pál 17 ökrét. 1688-ban Koháry István gróf emelte fel szavát a kecskeméti Szentkirályi Pál és Tubák János jószágainak lefoglalása miatt, mivel a jobbágyok felett első fokon földesuraikat illeti a bíraskodás joga.¹¹

Érthetően nem minden kecskeméti tőzsérnek gyűlt meg a baja a hitelezőkkel és a harmincadosokkal. Csak elenyészően kis részüknek kellett a győri és a komáromi bíróságon igazukért harcolni. Az említettekén kívül egy sor jelentős marhatartó volt a városban, akik közül többen vagy önállóan, vagy másokkal összefogva folytatták e komoly haszonnal kecsegtető, de ekkor már nagyon kockázatos vállalkozást.¹²

Feltétlenül utalnunk kell arra, hogy történeti szakirodalmunkban pontatlan kép él Kecskemét kereskedelméről, a tanács vele kapcsolatos hatásköréről: „...a magisztrátus nem rendelkezett a kereskedés korlátozásának jogával, némi meglepetéssel olvassuk, hogy

9 Szakály Ferenc. 2001. 492–495.

10 Latos István tisztázatlan körülmények miatt menekült el Kecskemétről. A győri tanácsnak küldött tájékoztató szerint „minden marhája”, pontosabban „minden jószágá” a mezővárosban maradt, és csak később hajtották utána. Buza János – Albeta Holosova: 1990. 109–112.

11 Szakály Ferenc: 2001. 492–496.

12 1676 augusztusában „félgyeházi pusztát bíró emberek fizetnek tall. 15” bírságot a szubasáknak. IV. 1510. i/ 1676. 133. „Az adacsi pusztát bíró emberek” Balogh András, Andok Jakab és Rácz István. IV. 1508. c/ 1677/78. 218.

1664-ben az itteni tanács mindenkinek engedélyezte a kereskedést. Amit csakis úgy lehet értelmezni, hogy egyébként a gazdaság teljes spektrumában aktív kereskedőpolgároknak polgártársaiktól való elkülönülését igyekeztek megakadályozni.¹³ Valójában az 1663. november 12-én kelt statútum értelmezése okoz gondot. Ezért kell belőle az ominózus részt idézni: „Az Egész Tanács, Tizedösök és mind az egész Városnak lakossi az Város házánál lévén, ezen az Város gyűlésében töttenek ilyen végzést. Akárminemű kereskedésben, indullyon megh az Kecskeméti ember, az ki Kecskeméten lakik s adót ad, szabad légyen annak mindennemű kereskedésbeli eszközökkel élnyi, azt az Városra behoznyi, árulnyi s eladnyi...”¹⁴

A széles körű árucseré, a külkereskedelembé történő többirányú bekapcsolódás az itt élők lételeme volt, különben nem tudták volna előteremteni évről évre azt a sok ezer ezüsttallért, amelyet a török és a magyar állam, a kóborló katonák és a földesurak számára mindenáron ki kellett fizetni. A szokatlanul nagy nyilvánosság előtt ünnepélyes keretek között meghozott és kihirdetett határozat tehát távolról sem a tanács bénaságának a jele. Aligha kétséges, hogy éppen egy tudatos, a közérdeket szolgáló fontos döntésről van szó, amely a korábbi tanácsi korlátozásokkal szemben ezúttal a civések gazdasági mozgásterének erőteljes bővítését biztosította. Tudatosítanunk kell, hogy egy háborús időszakban módosította a tanács korábbi rendelkezéseit, hogy a város egész lakossága számára nyisson újabb lehetőségeket a rendkívüli adók befizetéséhez. A kereskedelemmel kapcsolatos jog tudatos formálásának éppen az lehetett a célja, hogy ne alakulhasson ki a városban egy zárt kereskedőcéh, amelyen belül csak tucatnyi kereskedő élvezhette volna azokat a gazdasági előnyöket, amelyek így a családok százainak biztosított érdemi árucserét, bevételt.

A helyi források kétségtelessé teszik, hogy a hódoltság második szakaszában a város kereskedelme több szintből tevődött össze. A legalsó, a legnépesebb szintet az árutermelő parasztok és iparosok alkották. Ők az esetek nagyobb részében saját árujukat értékesítették részben helyben, részben mások közreműködésével a távolsági kereskedelem útján. Jóval szűkebb sávot alkottak azok a jobb módú civések, akik saját portékájuk mellett bekapcsolódtak a bor, a különféle állati termékek és iparcikkek forgalmazásába. Kétségtelenül a civis társadalom csúcspontját képezték azok, akik nemcsak a város, hanem a tájegység árutermelésének legfontosabb szervezői és egyben haszonélvezői voltak.

Tehát immár háromszáz éves fejlődés eredményeként a városban a magisztrátus irányításával jól szervezetten működött a kereskedelem több szintje, több fóruma.¹⁵ Itt csak a foglalkozási ághoz kapcsolódó egészen szűk körre, a város hírnevének növelésében közreműködő kereskedőkre irányíthatjuk figyelmünket. Valójában – a nagyon töredékes iratokban – több mint két tucat olyan jelentős személyiség neve tűnik fel, akik a hódoltság utolsó fél évszázadában Kecskeméten tőzsérkedtek, a város jó hírnevét az ország nyugati részében is növelték.¹⁶ Közéjük bárki bekerülhetett, akinek volt kellő pénze, rátermettsége és kurázsija a vállalkozásra. Szerencsére nemcsak tőzséreink létre, hanem személyére vonatkozóan is lehet érdemi adatokat összegyűjteni. Ezek alapján olykor csaknem teljes életút rajzolódik ki előttünk. Ezek azért igen fontosak, mivel több oldalról megvilágítják, hogy ezekben a háborúkkal teli évszázadokban, évtizedekben a társadalmi felemelkedés és az anyagi gyarapodás – és nem ritkán az anyagi pusztulás – egyik legfontosabb terepe, eszköze a tőzsérkedés volt.

13 Szakály Ferenc: 2001. 499.

14 Hornyik János 1861. II. 169.

15 Erről a témáról egy önálló feldolgozás nyújt részletes tájékoztatást. Iványosi-Szabó Tibor: *Piac- és vásártartás Kecskeméten a XIV–XVII. században*. Kézirat, 38 p.

16 Gecsényi Lajos: 1993. 104. Szakály Ferenc: 2001. 492–496. Gecsényi Lajos: 1993. 109–110.

A kereskedelem legalsó szintjén tevékenykedők érthetően különösebben nem növelheték egyénenként a város gazdasági hírnevét. A középső csoporton belül viszont ismételtén feltűntek olyan személyek, akik hosszabb-rövidebb ideig közreműködtek nemcsak egy viszonylag széles körű árucseré, hanem a város életének középszinten történő szervezésében is. Ezek közül néhányan megtapasztalhatták a gazdasági-társadalmi emelkedést, mások pedig a kudarcot. Erre nem csak Kecskeméten találunk példát. A XVI. század végén, a Gyöngyösön élő Balázs deák szinte országos hírnévre tett szert.¹⁷ Az írás-olvasás ismerete, az átlagon felüli intellektus és tájékozottság komoly előnyt jelenthetett. Nem egy különleges eset tehát, hogy itt is kipróbálták az iskolázott fiatalok rátermettségüket. Kecskeméten két ilyen fiatalemberrel találkozunk. Bálint deák és István deák éveken át jelentős részt vállalt a város áruforgalmából. Bálint deák neve a kufárok 1667. évi lajstromában tűnik fel, ahol másfél tallér befizetését és egy forint tartozását rögzítették. A következő évben 4 forint fizetésére kötelezték. Ugyancsak ebben az évben a házasságot kötők között találjuk nevét, tehát minden bizonnyal még fiatalember volt. Néhány évvel később számottevő ingatlant örökölt, mert 1672-ben a gabonadézmára kötelezettek sorában találjuk meg adatait. Eszerint 2 fertály [nyolc negyed] búzát, valamint három és fél negyed árpát adott le.¹⁸ Az 1673. évi főbírói számadáskönyv feljegyzése arról tanúskodik, hogy a város kocsmájának két teher, tehát két szekér, azaz 4 hordó bort adott el 60 forint értékben. Eszerint vagy számottevő szőlőt művelt meg, vagy – és ez a valószínűbb – borral is kereskedett.¹⁹ 1675-ben 68 vadszám után adózott. Tehát ingatlanjai mellett jelentős ingó vagyona, állatállománya lehetett. Ez évben a rá kivetett adó összege 12 forint volt, és 10 negyed búzát és 12 negyed árpát adott le dézsmaként. Ezek alapján joggal sorolhatjuk a tisztességes, jómódú, közepes vagyonnal rendelkező gazdák közé. 1677-ben másik két gazdatársával összefogva pert indítottak az egyik méneses gazda ellen, mivel az ágasegyházi teleőlükön lovaival a kaszálójukban súlyos károkat okozott. Minden bizonnyal ők ott szarvasmarhákat tartáltak. Tehát bár távolról sem a leggazdagabb, de feltétlenül a tekintélyes gazdák közé tartozott, és feltétlenül kapcsolata volt a marhatenyésztéssel és a szarvasmarhák értékesítésével. Ettől az évtől kezdve bevonták a város közéletébe is. Július 16-án a főbíró megbízatása alapján kamatoztatta a kereskedelemben szerzett ismereteit, kapcsolatait. „*Balogh István, Dallos István, Bálint deák uraimék Budán Veselényi Pál urunk számára való vásárlásra kértenek fel aranyat 150...*” Ugyancsak ebben az évben a magisztrátus megbízása alapján Oláh Jánossal vitte el gróf Erdődi Györgynek, a város egyik földesurának a summa adót és a szokásos ajándékokat. Minden bizonnyal ezek a szolgálatok szereztek meg számára az esküdtek bizalmát, és 1678/79. évre székbecsűré válasszatták. Tehát azzal bízták meg, hogy ebben a gazdasági évben két társával együtt gondoskodjon a városi mézársház zavartalan működtetéséről. Szerezzen be folyamatosan több száz vágómarhát, gondoskodjon a szükséges felszerelésekről, ellenőrizze a mézársház munkáját, értékesítse a mézársházán keletkezett különféle melléktermékeket. Különös balszerencséjére ez az év a város sok évszázados történetének talán legtragikusabb esztendeje volt: a város felét tűzvész pusztította el, egy súlyos pestisjárvány több száz ember életét követelte, és ezek mellett kuruc és francia csapatok zsarolták, rabolták hónapokon át a lakosságot. A hódoltság területén már az évtized elején teljesen összeomlott a közbiztonság. Ezért a vásártartás jogáról már két évvel korábban lemondott a város tanácsa. Munkája így az átlagosnál jóval nehezebbé vált, és a beszerzések alkalmával minden bizonnyal őt is súlyos csapások, károk

17 Feljegyzései a századvég gazdasági életének fontos dokumentumai. Szakály Ferenc: 1972.

18 A búzának huszad részét, a többi gabonának tizedét kellett a város számára beszolgáltatni.

19 A felhasznált levéltári anyag a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában található. IV. 1510. Kecskemét város adópenztára (később: 1510) i/ Főbírói számadások (később: i/) 1673. 15.

érték, így minden bizonnyal néhány vállalkozása balul sikerült. Kétségtelen, hogy hivatali idejének lejártával, 1679. április 24-e után nem tudott a tanácstól felvett összegekkel maradéktalanul elszámolni, és ezért az év szeptemberében „*Bálint deák székbíró az fogházban lévén az tavalyi mind város, mind egyéb akkori adósságok miatt az törvény megfogta. Kít vött ki kezességre Török Mihály és Péter Gáspár*”. Azonban a szerencsétlenségek miatt keletkezett adósságát minden bizonnyal rövid időn belül családi vagyonából rendezni tudta, becsületét, hitelét továbbra is megtartotta. Ezt bizonyítja az, hogy a következő évben a főbíró már újabb megbízásokkal látta el.²⁰

Más utat járt be egy másik iskolázott „kufár” fiatalember, István deák. Ő kereskedése után 1667-ben valamivel nagyobb összeget, két tallér adót fizetett, de a következő évben már csak feleannyira, két forint fizetésére kötelezték. 1679-ben azok között találjuk a nevét, akik a város számára adtak kölcsön kisebb-nagyobb összeget. A mezővárosi polgárokhoz hasonlóan a kufárkodás mellett ő is gazdálkodott. Az 1672-es gabonadézsma-lajstrom szerint 3 negyed búzát és 7 fertály árpat adott le. Az 1675. évi adójegyzék szerint 50 vadszám után adózott, de ebben az évben gabonadézsma-t nem fizetett. Két évvel később a főbíró több alkalommal is felhasználta a kereskedelemben szerzett jártasságát. Háromszor is részt vett a földesurak számára kötelező ajándékok Budán történő beszerzésében. Ez év augusztusában pedig, amikor egy peres ügyben döntött a tanács, minden bizonnyal mint a határozat lejegyzője volt jelen. Társadalmi emelkedését jelzi, hogy 1679-ben a város esküdtszéki között találjuk a nevét. 1682-ben két tanácsi döntés meghozatalában is részt vállalt. Az egyik ülésen való részvétele különösen fontos és felelősségteljes volt, mivel – fellelvé a város egyik legjelentősebb földesurának hatalmaskodásával szemben – ezen az összejöveten az esküdtek „...*voxolás képpen a várasházánál befelelték, hogy Veselényi Pál urunk önagsága számára adónkon kívül, ha mi vásárlást parancsol, kiváltképpen végposztókat, meg ne cselekedjünk*”. Ettől kezdve gyakorta fellelhető a neve a feljegyzésekben. Úgy tűnik, hogy hivatali munkássága során a kereskedelemmel sem szakított teljesen, mivel ez idő alatt több alkalommal különféle árukat adott el a tanácsnak: „*István deák uramtúl 4 bélelt szárú csizmát 36 garasson...*” „*István deák uramnak selyem öv árában adtam, Darvas uramnak vévén, tall. 9...*” Hangsúlyoznunk kell, hogy ezekben az években esküdtként vett részt több tanácsi döntésben, 1685-ben pedig már második nótáriusként említik több alkalommal.²¹ Aligha kétséges, hogy azonos azzal a Némedi Istvánnal, aki a későbbi években jegyzőként, illetve főjegyzőként állt a város szolgálatában.

Sokkal vázlatosabb képet tudunk rajzolni Damján Tamás életútjáról. Mégis, mellőzése annál kevésbé lenne indokolt, mivel a kecskeméti tőzsérek között egy újabb típust testesít meg. Az adókiivetésekben egy nagyon szerény vagyon után kiszabható összeget rögzítet-

20 IV. 1508. Kecskemét város Adópénztárának iratai (később: 1508.) c/ Adólajstromok (később: c/) 1667. 132., 1668. 181. IV. 1504. Kecskemét város Tanácsának iratai (később: 1504.) m/ Összeírások (később: m) Robotlajstromok 1668. 2., 1672. 270–323. IV. 1508 c/ 1675. 6–204. A kuruc vezér számára többek között 72 tallér árú posztót, valamint egy párdúc- és tigribőrt vásároltak 105 tallér értékben. IV. 1510. i/ 1677. 42–45, 1676. 75–78. A Szent György-napi elszámolás után egy időre István deák, Kakas Pál és Borbély Mihály vállaltak érte kezességet. Júliusban Tar György és B. Szabó János lett a kezese. IV. 1504. m/ Robotlajstromok 1679. 264–270., IV. 1510. i/ 51., ill. 73–76.

21 IV. 1508. c/ 1667. 132., 1668. 181. Ugyancsak ebben az évben a városnak 13 pár kést adott el 9 forint és 10 dénár értékben. IV. 1504. m/ Robotlajstromok 1668 9. István deák 5 tallért adott. A gazdagabbak 150–200 tallérral segítették ki a tanácsot. IV. 1508. c/ 1667. 268–269. IV. 1504. m/ Robotlajstromok 1672. 270–323., IV. 1508. c/ 1675. 6–204. IV. 1510. i/ 1677. 42–61., ill. Töredékek 1640–1707. 80–81. IV. 1508. c/ 1677–1678. 195. Kincses János járásában írták össze. IV. 1504. m/ Robotlajstromok 1679. 237–239. IV. 1510. i/ 1681. 68. és 1693. 1–19., ill. 100. A szavazásra 1682. augusztus 30-án került sor, de az ívet az 1693. évi kötetbe fűzték. IV. 1510. i/ 1682. 35–38., 1685–86. 9–13., 3–4. és 56–61. Nem árt utalni arra, hogy másik István deák nem található a különféle lajstromokban.

tek, neve mellett. Tehát csekély ingatlannal és ugyancsak csekély ingósággal, jószággal rendelkezett. Az adókönyvi bejegyzésen kívül legelőször 1678-ban találkozunk nevével. Az általa vezetett nyilvántartás kezdősora: „*Deák Pál uram főbírószágban való lajstrom dézsmárúl, tyúkrúl Damján Tamás vásárbírószágában.*”²² Tehát ebben az évben a városi köz-igazgatás második vonalába tartozó feladatokat látott el. Mivel 1676-ban az országos vásárok rendezéséről a város kénytelen volt lemondani, csak a hetivásárok ellenőrzése maradt a feladata. Ezt további teendővel egészítette ki a magisztrátus. Ilyen minőségben részt kellett vállalnia a közigazgatás egyéb területén jelentkező munkákból is, pl. a gabonadézsmá beszédéséből, annak nyilvántartásából. Ezekon túlmenően gyűjtenie kellett a törökök számára a gabona és takarmány szállításához szükséges zsákokat, vaját, vajpénzt stb. Mégsem ezért kívánta elhárítani ezt a nem igazán hálás megbízatást. „*Vásárbíró Damján Tamás kézbe adással kötelezte magát arra [a bíróválaszt követő ünnepi] vacsora után az asztalnál, hogy csak valaki vegye kezébe az ő tisztit, megad 30 tallért. Kezét adta Kovács András uramnak, Csizmadia Gergelynek, Kőrös Jánosnak, Vidács Mátyásnak, Márton deáknak.*”²³ Ez a fogadkozás aligha volt fellelkesítő, ha meggondoljuk, hogy néhány hónappal korábban a győri bíróságon a következő keresetet rögzítették: „*1677 februárjában Damján István kecskeméti lakos 850 aranyat vett fel Gindl Orbán kereskedőtől azzal a céllal, hogy számára Győrbe 1283 ökor- és tehénbőrt szállít. Damján ez alkalommal kötelezte magát arra is, hogy egész éven át elsőbbségi vásárlási jogot biztosít Gindlnek az általa Kecskemétről és a »kőrösi székéből« Győrbe hozandó bőrökre.*”²⁴ Úgy tűnik, hogy vagy az áru szállításával támadhatlak nehézségei, vagy a győri kereskedő elsőbbségi jogát sértette meg, mivel Gindl Orbán Damján ellen pert indított. Tekintettel arra, hogy Damján Tamáson kívül más hasonló nevű adózó a kecskeméti nyilvántartásokban nem található, aligha kétséges, hogy a bajba jutott kereskedő a vásárbíró közvetlen rokona lehetett. Az eset azt jelzi, hogy a Damjánok szerény vagyonuk ellenére szorgos, bátor és általában eredményes tőzsérek voltak. Így hivatali kötelei miatt egy évre gyakorlatilag elesett a jól bevált önálló kereskedésének lehetőségeitől. Minden bizonnyal ezért is szabadult volna szívesen igen komoly áldozat árán a megbízatás alól, mert továbbra is részt kívánt vállalni hozzátartozójának vállalkozásában, illetve segíteni kívánt annak nehéz helyzetében.²⁵ Végül a rábízott hivatalos feladattól nem tudott megszabadulni, megválasztása után tiszttségét egy egész gazdasági éven át el kellett látnia.

Esete mindenképpen azt jelzi, hogy szerény vagyon mellett, igen komoly kölcsönök igénybevételével – néhány kivételtől eltekintve – eredményesen lehetett folytatni az egész térségre kiható széles körű kereskedést.

Kecskemét országos hírnevét érhetően nem ezek a kereskedők gyarapították. Zrínyi Miklós és a főúri körök figyelmét markánsabb személyek, sikerebb vállalkozások keltették fel. E rövid ismertetés, az igazi tőzsértípus megrajzolása során a teljességet még ezen a legszűkebb körön belül is mellőznünk kell. Csupán néhány alak, néhány személyiség tevékenységének a felvillantására nyílik itt lehetőség. Az összefogottság érdekében mindössze négy olyan személyt célszerű kiemelni, akik a tőzsérkedést hosszabb időn át és nagyobb tételekben folytatták, akikről viszonylag sok hosszabb-rövidebb feljegyzést

22 IV. 1504. p/ Dézsmával kapcsolatos iratok és összeírások (Később: p/) 1674. 58/b. A kötet erősen rongált és töredékes. III. IV. 1504. p/ 1678. 2.

23 IV. 1510. i/ 1678. 76. Az eset minden bizonnyal a bíróválasztást követő közös vacsorán történt. A 30 tallér kb. 3 ökor árával ért fel.

24 Gecsényi Lajos: 1993. 110.

25 1677-ben egy tehén átlagára 5 tallér volt. A 30 tallér a mellé beosztott tyúkszedő deák egész évi fizetésének csaknem háromszorosa volt.

őriztek meg a különféle lajstromok. Ők évtizedeken át együtt formálták saját sorsukat, és sok éven át együtt irányították városuk életét. Ez a négy személy – Deák Pál, Kalocsa János, Kamarás Ambrus és Pathay András – még a hivatalos nyilvántartásokba került adatok alapján is sok hasonlóságot és érthetően több eltérő vonást mutatnak. Aligha kétséges, hogy a század második felében ők és a hozzájuk hasonló személyiségek tették igazán híressé a kecskeméti tőzséreket.

Közös vonásuk, hogy családjuk múltjáról vagy semmit, vagy csak igen keveset tudunk, mivel a város jegyzőkönyvei kivétel nélkül, az 1662. év előtti adó- és egyéb nyilvántartások pedig a múlt század derekán, a háború végén elpusztultak. Közülük egy személy azonban kivételnek számít: Kamarás Ambrus, aki ha nem is a legtípusosabb, de alighanem a város egyik legmarkánsabb tőzsére volt. Anyai nagyapja, Ágoston Pál – aki később főbíró is lett – már az 1580-as években egyike volt azoknak a kecskeméti tőzséreknél, akik leggyakrabban jelentek a különféle réveknél, vámoknál.²⁶ Személyes sorsáról sokat elárul két tanúvallomás, amely 1661-ben, egy örökösödési per során hangzott el: „Mikor alájöttenek Újvárból”, Kamarás Ambrus birtokában „...volt két ökröcske, egy [ezüst] pohár s valamely marhák harmadmagokkal vagy mennyire valók...” Ezzel összhangban van egy másik tanú, az akkor 80 éves Czirkátor Mihály állítása, amely ugyancsak e bizonyítás során hangzott el: mikor Újvárból hazajöttek, Kamarás Ambrusnak „csak egy nagy szőrös bocskora, két ökre volt”, és az Abonyban lakó Kása András és Kása György pénzével kezdett kereskedni.²⁷

Ha ezt a két szemléletes és meggyőző tanúvallomást beillesztjük Kecskemét XVII. századi történetébe, a következő életút bontakozódik ki előttünk. A század első éveiben a tatárok ismételt és kegyetlen pusztításai miatt a lakosság tömegesen menekült el, és egy időben csaknem elnéptelenedett. A nagykőrösi címvisekkel együtt főként Győr és Érsekújvár térségében telepedtek meg. Mivel legtöbbször csak szerény ingósággal és pénzügyi állománnyal távoztak, az ottani társadalmi-gazdasági beilleszkedésük nem lehetett zökkenőmentes. Ezért a zsitvatoroki, illetve a bécsi béke (1606) megkötése után jelentős részük visszatért.²⁸ Nem tudjuk biztosan, hogy Kamarás Ambrusék mikor szánták el magukat erre a lépésre. Csak valószínűsíteni tudjuk, hogy – az egykor szebb napokat megélt család – ingatlanok hiányában, menekülteként egyre kiszolgáltatottabbá vált, és anyagilag végképp lerongyolódott. A birtokukban lévő armális vajmi csekély előnyt jelenthetett számukra. A békés évek során régi otthonukba nemcsak a családi hagyományok és a sokoldalú rokoni kapcsolatok, hanem az elhagyott ingatlanjaik is csalogathatták őket. Visszaköltözésük időpontját nem ismerjük. Azt viszont tudjuk, hogy 1626-ban a városi tanács vele és Nagy Mihállyal küldte el a nógrádi vár építésére a Kecskemétre kivetett 40 forintot.²⁹ Tehát ekkor már néhány év óta biztosan a városban lakott.

A legtöbb közös vonás kétségtelenül vagyoni állapotukban lehelhető fel. A legelső ránk maradt, 1662-ben készített adókönyv segít abban, hogy tárgyilagos képet alkothassunk e címvis város társadalmának szerkezetéről.

26 Minden bizonnyal ő volt 1611-ben Kecskemét főbírója, és valószínűleg fia, ugyancsak Ágoston Pál lett 1627-ben és 1634-ben főbíró, és irányította a város életét.

27 A pert húga (Kamarás Ilona), Csönkös Istvánné indította Kamarás Ambrus ellen örökösödésük ügyében. XV. 22. 13. Kocsis Gyula: 2002. 197.

28 „1607-ben egy tekintélyes ceglédi, kecskeméti és nagykőrösi csoportot abban a pillanatban fedezünk fel, amikor megünvön a hajdúk mérhetetlen kegyetlenségét – nagy török kísérettel, 171 szekéren éppen hazaindulni készültek.” Benda Kálmán: 1978. E tájegység lakosságának a Kis-Alfölddel való szoros kapcsolata tartós maradt. Egy 1642. évi tanúvallomás szerint Császár Péter kecskeméti nemes az Érsekújvár melletti Gúgon (Nyitra m.) talált magának új otthonot... Szentpéteren legalább négy solti kisnemes telepedett meg. Szakály Ferenc: 2001. 432–433.

29 Hornyik János: 1861. II. 182.

A város társadalmának vagyoni szerkezete az 1662. évi adóösszeírás alapján

Társadalmi réteg	Számuk	A beszedett adó (forintban)			
		Vadszám	Harács	Derékadó	Összesen
Nincs értékelhető adat	20				
Helyi adót nem fizetett	24				
Törpebirtokos	287	59,25	351,32	919,35	1329,92
Kisbirtokos	209	200,75	424,65	1265,80	1891,15
Középbirtokos	176	680,45	666,62	1930,00	3277,07
Gazdag	63	1103,70	366,00	819,00	2288,70
Összesen:	779	2044,15	1808,59	4934,15	8786,89

Ezen összesítés szerint a város megadóztatható lakossága kb. 750 családból állott. A hatvanas évek háborúja előtt a két legtehetősebb réteg a lakosság közel harmadát alkotta! A kimondottan gazdagnak mondható 63 adózó közül is kiemelkedett az itt bemutatásra kerülő négy családfő. Mind a négyen a legnagyobb összegű adót, évi 13 forintot fizettek ingatlanjaik után. A leggazdagabb 63 cívis között mindössze tízen voltak, akik 200-nál valamivel nagyobb vadszám – zömmel állatok – után adóztak. Közülük is kiemelkedtek négyen: Deák Pál 417, Pathay András 520, Kalocsa János 750 és Kamarás Ambrus pedig 758 szarvasmarha értéke után fizetett adót. Mindannyiuk tulajdonában volt ún. pénzes kert, szántóföld. Hárman igen jelentős búzatermés után adtak le dézsmát, Kalocsa János viszont csak harmadát termelte, mint három társa. Szinte biztos, hogy mindegyikük birtokolt számottevő szőlőt. Azt tudjuk, hogy 1663-ban Kamarás Ambrus nyájában 1300 juh volt. 1667-ben ő 39, Deák és Pathay valamivel kevesebb, Kalocsa viszont több bányát adott le dézsmaként. Tehát mindannyian a legnagyobb juhtenyésztők közé tartoztak. Azonban aligha kétséges, hogy gazdaságuk alapját a szarvasmarha-tenyésztés alkotta. E jószágok számára sajnos nincs utalás. Még jövedelmezőbb volt, de sokkal nagyobb kockázatot jelentett a lótenyésztés. E téren Kalocsa János járt az élen. 1663-ban Pusztaszerről száz lóból álló ménesét rabolták el. Ez kétségtelenül vetekedett egy főúr ménesével.

Ezek a parasztnábobok hatalmas jószágállományuk számára önállóan béreltek egész pusztákat. 1675-ben Kamarás Ambrus és Pathay András Pusztaszer és Mára pusztákat béreltek. 1677-ben Kalocsa János és Deák Pál Tömörkényt és Pusztaszer másik felét 30 évre zálogba vette 100 ezüst tallér ellenében.³⁰ Pathay András a hetvenes évek végén azt panaszolta, hogy a városi lakosság sorban szorítja ki őt a korábban általa bérelt pusztákról. Szentlászlót hosszabb ideig bérelte, de egyszer csak „rám esett az szegénység”, kérték, hogy engedje át nekik azt téli legelőnek és szénakaszálásra. Ő engedett is kérésüknek.³¹

Az eredményes kereskedés egyik elemi feltétele akkor is a piacok alapos ismerete volt. A tőzsérkedők módszereiről és kapcsolatrendszeréről Kamarás Ambrus életútja árul el legtöbbet. Az előbb idézett tanúvallomások érzékeltették, hogy eleinte komoly tőkehiánnyal küzdött, és más pénzének igénybevételére kényszerült. Az alföldi tőzsérek körültekintését villantotta fel a halála után kerekedett örökösödési viszály, amely során hangzott el az

³⁰ Hornyik János: 1865. 69–71.

³¹ Szakály Ferenc: 1981. 414–415. Természetesen nem csak ők béreltek pusztákat. A jóval szerényebb vagyonú cívisek is éltek ezekkel a lehetőségekkel. Király István az 1650-es évektől negyven éven át bérelte Bene pusztát. Egy 1661-ből származó feljegyzés szerint „Városunkbeli Szabó Mihály urunk bírt[al] árendában az Kőncsögi pusztá földet.” Iványosi-Szabó Tibor: 2007. 34–35.

akkor már 70 éves Deák Pálnak, Pest megye egyik esküdtjének a vallomása, aki maga is kiválóan ismerhette a tőzsérkedés minden fortélyát. Állítása szerint Kamarás még öregkorában is nagy körültekintéssel bonyolította le vállalkozásait. Alsónémediben és Szőnyben lakó társaival fogott össze „...olyan formán, hogy ha hallotta (Szőnyben) Káposztás uram a marhák jó árát, írt Tóth Gergely uramnak (Alsónémedibe), és ő írt Kamarás Ambrus uramnak. Őkegyelme megszerezvén a marhát, itt kívül-belől és a Tiszántúl...” és a királyi országrészben értékesítette azokat.³² Tőzséreinkre vonatkozó adatok száma azért is csekély, mivel a réveknél, a vámoknál nem mindig személyesen voltak jelen. Például 1669-ben Kamarás Ambrus lovait nem ő maga, hanem Horváth Péter nevű ember hajtotta át a vámon, és azok igazi tulajdonosáról csak a csatolt jegyzék egyik melléklete emlékezik meg: ez a kecskeméti tanács tanúskodását rögzíti, amely szerint a lovakat Kamarás Ambrus (nemesember) allódiúmán, pontosabban bérelt pusztáján tenyésztették, ezért azok mentesültek a vámolástól. Ez a kiváltság, ez az előny számottevően növelte az armális nemesek hasznát.³³

Közös vonásuk, hogy mind a négyen komoly részt vállaltak a város ellátását szolgáló borkereskedelemben. E téren Deák Pál és Pathay András volt a legaktívabb. Az 1662 és 1682 közötti két évtizedben kilenc évben szállítottak a város kocsmájába bort, és ennek mennyisége évenként átlagosan kb. 35 hektoliter volt. Deák Pál borral történő kereskedésére az egyik első adat 1663-ból való. Ekkor 5,5 terhő bort (tizenegy nagyobb hordó) adott el a város kocsmájába. 1664-ben még nagyobb mennyiséget szállított: „Deák Pál urunktól vettünk 8 terhő bort, terhét 80 forintokon. Mind megadtuk az árát fogyasztás nélkül. Jött haszon rajta [forint] 212.”³⁴ A legnagyobb szállítást 1675-ben vállalta, amikor 16 „teher”, 16 szekér, azaz 32 hordó (kb. 160 hektoliter) bort adott el a városnak. Pathay András közel ekkora, Kamarás és Kalocsa viszont csak feleekkora forgalmat vállalt e téren.³⁵

Ezek a tőzsérek széles körű tapasztalataik alapján jó érzékkel állapították meg, mivel célszerű kereskedni. A jelentős üzlethez szükséges tőke méretére az árak leszállítását követő kifizetések alapján tudunk következtetni. 1662-ben Kasza György 580 forintot vett fel a város tanácsától. A következő évben Tóth Márton 1059 forint árut adott le a kocsmának. 1664-ben Kovács Miklós 860, Pathay András 1666-ban 880, Nagy István 732 forint értékű bort hozott a városi kocsmába. Deák Pálnak 1675-ben 1499 forintot adtak a szállított borért. A kisebb tőkével rendelkezők olykor összefogtak. Bozó János és Herczeg Mihály 1673-ban együtt 1100 forint értékű árut tudtak felvásárolni és eladásra felkínálni.³⁶

Nem árt hangsúlyozni, hogy ezek a hatalmas tételekben kereskedő tőzsérek nem vetették meg a kisebb üzleti lehetőséget sem. Jó példa erre a következő eset: „Pathai András uramtól 2 patyolatot vettem az uraknak, tall. 1.”³⁷

Az egyén és a közösség kapcsolata nemcsak koronként változik, hanem a kialakult veszélyhelyzetek is számottevően alakítják azt. A középkorban és a kora újkor időszakában kétségtelenül a vagyoni háttér döntően segítette a tekintély formálódását. Egy vagyonos, esetleg iskolázott, a gazdasági életben komoly tapasztalatot szerzett személy merőben más hatásokkal tudta képviselni a közösséget a földesúr, az egyház és a megye előtt, mint egy ágrólszakadt zsellér. A sok vidéket bejárt, az árucserében már fiatalon ezernyi

32 Kocsis Gyula: 2002. 197.

33 Szakály Ferenc: 2001. 496.

34 Az adatok IV. 1508. c/, illetve IV. 1510. i/ jelzett éveinek nyilvántartásában található.

35 IV. 1508. c a jelzett évek adóajstromai, passim. III. Iványosi-Szabó Tibor: 2011/b VII. táblázat.

36 Ismételten utalnunk kell arra, hogy a korabeli forint vásárlóértéke merőben eltért a maitól. Egy napszámos heti munkabére kb. 1 forint volt.

37 IV. 1510. i/ 1640–1707. Töredékek, 66–76.

tapasztalatot szerző tőzsérivadék számottevő előnyt élvezett a megjelenésében is sokkal kopottabb törpebirtokos társaival szemben.

A város közéletében való aktív részvétel ezekben az évtizedekben megkerülhetetlen lehetőség és feladat volt csaknem minden adózó számára. Az egyik közös kötelezettségük volt a sokirányú adózás, illetve a másik az évenként visszatérő gyalog- és igásrobot. Bármilyen hihetetlen, de ezek alól még ezek a parasztnábobok és az armális birtokában lévők sem mentesültek, kivéve, ha abban az évben választott tisztséget tölthettek be. Nevük és pénzbeli kötelezettségük az adólajstromokban évről évre fellelhető. A közmunkák végzését rögzítő robotlajstromokban időről időre bejegyezték kötelezettségeiket. Itt csak az 1664. évben végzett ingyenmunkájukra idézünk néhány példát. *„Deák Pál: Heverősor három [nap]. Kaszált három nap. Hozott két szekér szénát Adacsról... Deák Pál: Vitt törököt Ocsara. Széna vitelért adott tall. 4. Volt Fülekre... Kamarás Ambrus: Volt Pesté kocsjával. Széna vételért adott tall. 4, jót. Korponára adott egy lovat... Kamarás Ambrus: Heverősor kettő. Dolgozott egy nap. Hozott szénát Szent Györgyről.”*³⁸

A város szolgálatában szegényt, gazdagot egyaránt kötelezhetett a főbíró arra, hogy a felmerült igényeknek megfelelően nagyobb távolságokra utazzanak. 1663-ban Deák Pált Kamarás Ambrussal együtt küldték Fülekebe, ahova a „németek számára” 500 kenyeret, 60 kila abrakot és 33 tallért vittek a város nevében. A földesurak elvárták, hogy a városi tanács előkelő tagjai vigyék számukra az évenkénti „summát” és ajándékot. 1663-ban *„Kamarás Ambrust, Deák Pált Fülekeben küldvén Kohári Istvánhoz...”* 1667-ben *„Csaba Mihály, Deák Pállal elvitték palatinusné asszony adaját is tall. 200.”* 1685. *„Die 19. Deák Pál és Kalocsa János urainkat Posonyban az Kohári urak adajával, nro. 1000 arany...”* Ezek az utakon az esetek többségében sok veszély leselkedett civilre, katonára egyaránt. Ezért a Budára felparancsolt főbírókat mindig több tanácsnok kísérte. Még így is 1664. július 15-én Dabasnál rablótámadás érte a küldöttséget: *„megfosztatván főbíró uram... az mely uraink ökegyelmével voltak...”* A kísérlet tagja volt Kamarás Ambrus, akitől egy puskát raboltak el lódingostól, Sárközi Pál, István Kovács, Haigato János, Szabó Gergely, Mészáros István, Szappanos István, Könyves András, Szabó Balázs és Szűcs Istók.³⁹

Közös vonásként említhetjük azt is, hogy a váratlan kiadásokra kényszerített magisztrátust igen sok alkalommal segítették kisebb-nagyobb kölcsönökkel, nem csak ők négyen. 1668-ban *„Az készpénzt adtak jövőendő adójokra: Csete Gergely tall. 10. Hegedűs János 5 aranyat. Balog István 150 aranyat. Deák Pál [ebben az évben főbíró] tall. 400. Kalocsa János tall. 100. Kamarás Ambrus tall. 200.”*⁴⁰

A város közéletében való részvétel, a bírák tisztelete, a nekik történő engedelmesség szegénynek, gazdagnak nemcsak jogot, hanem kötelezettséget is jelentett. Aki ezt nem tartotta be, bűnhődött. 1663-ban *„Pathai András esküdt ember elmúlatován az gyűlésben való hivatalt, fizetött f. 1.”* Engedetlenségét a következő évben is büntették. *„Patai András megvetvén bíró uram hivatalját, fizetött f. 2... Haigato [János] azon dolgáért f. 1... Patai András másodsor is szófogatatlanságból személy szerint ki nem ment az vármegyeiekkal, fizetett f. 2...”*⁴¹

38 IV. 1504. m/ Robotlajstromok 1664. passim. Érthetően Deák Pál és a jobb módú cívisek nem személyesen kaszáltak a város rétjein, hanem számos cselédjeiknek egyike végezte ezt a munkát.

39 Az egyes évek adószedő, ill. főbírói számadásai, passim. A csoportos közlekedést ez a támadás is indokolta. IV. 1508. c/ 1664. 233–236.

40 IV. 1508. c/ 1668. 3–6.

41 IV. 1508. c/ 1663. 187–195. IV. 1508. c/ 1664. 215–218. Engedetlensége annál inkább feltűnő, mivel főbíróként az engedetlennel szemben olykor szinte kegyetlenül járt el.

Bármilyen vagyoni háttér állott is a civisek mögött, a város közéletében csak tényleges érdemek, valós teljesítmények, komoly tapasztalatok alapján vehettek részt. A komolyabb tisztségviselés előiskolája az esküdtek közötti tevékenység volt, és a város képvisellete a török és a magyar hatóságok előtt. Bár Kalocsa János vagyónát 1662-ben csak hajszállal előzte meg Kamarás Ambrus, közéleti tevékenységét mégis csak két évvel később kezdhette el. Előbb egyik 1664-ben azon a címen mentesült a robot alól, hogy a város adószedő bírója volt, majd azt rögzítették, hogy ilyen minőségben „*Kalocsa János, bordézs mása az városnak*”.⁴² Ettől kezdve a szűkebb tanács szinte állandó tagja lett. Csak az így szerzett széleskörű tapasztalatok birtokában választották meg 1671-ben főbírónak. Többéves hivatali működése, teljesítménye alapján vált a város egyik legbefolyásosabb emberévé. Nyolc-nyolc év közbeiktatása után még két alkalommal – rendkívül nehéz körülmények között – bízták rá a város sorsát.

Hasonló utat járt be Pathay András, aki 1661-ben volt adószedő. A már idézett engedetlenségei ellenére 1666-ban és 1674-ben is alkalmasnak találták a főbírói feladatok ellátására.

E négy rendkívül gazdag civis közül a legidősebb Kamarás Ambrus volt. Fiatalkorában készült nyilvántartások pusztulása miatt közéleti karrierjének csak a végét ismerjük. Minden bizonnyal ő is volt adószedő az előző évtizedekben. Bár a szűkebb tanács tagjaként éveken át meghatározó döntésekben vett részt, főbírónak őt csupán egy alkalommal választották meg: 1673-ban, halála előtt két évvel.

A város közéletében a legszínesebb utat kétségtelenül Deák Pál járta végig. Róla még azt is tudjuk, hogy 1626-ban született.⁴³ A közéleti szerepével kapcsolatos legelső feljegyzés 1659-ből való: a június 6-i tanácsülésen a tanúk között már adószedő bíróként említik. Tehát fiatalon megválasztották az egyik legfelelősségteljesebb tisztségre. Ez azt feltételezi, hogy huszoneves korában az esküdtek közé került. Ettől kezdve neve lépten-nyomon feltűnik a különféle feljegyzésekben. Aktív közéleti szereplését mi sem jellemzi jobban, minthogy 1663-tól a tanács tagjai között szinte kivétel nélkül ott találjuk. Főbíróvá első alkalommal 1668-ban választották meg. Rendkívüli aktivitása ellenére újabb hasonló megbízatásra tíz évet kellett várnia. A város 650 éves történelmében a legtöbb tragédiát az 1678. év hozta. A házak fele leégett, a város lakosságának harmadát pestis pusztította el, és az év nagyobb részében török, kuruc és francia csapatok zsarolták, sarcolták az itt élőket. A megpróbáltatások idején agilis, határozott személyiségként, kiváló szervezőként és irányítóként jelenik meg. Sorra megújította a korábbi statútumokat, és elsőként ő szabályozta a városban az építkezést. Főbíróként írt a közeli és távolabbi rendházaknak annak érdekében, hogy segítsék a [leégett] ferences „*residentiát, iskolát a magok alamisnájokból*” ismét felépíteni.⁴⁴ Tudatosan erősítette a város fegyveres védelmét. 1679-ben „*Deák Pál főbíróságában az város 9 fegyveres, erős bajvivó hópénzokról*” maradtak adatok. „*Hadnagy Hoszu Péternek tall. 5. Pandur Andrásnak tall. 5. Kis Csizmadiának tall. 5. Kis Gyurkának tall. 5. Szunyogh Máténak tall. 5. Sánta Jánosnak tall. 5. Pandur Istóknak tall. 5. Paripa Andrásnak tall. 5. Tolvaj Jánosnak tall. 5.*”⁴⁵

Célratoró, határozott személyiség lehetett, de kész volt a mellette dolgozó alkalmazottak érdekében szót emelni. Leköszönése alkalmával mondott búcsúbeszéde hosszú időre

42 IV. 1504. m/ Robotlajstromok 1664.

43 Egy 1692-ben készült feljegyzésben 66 évesnek tüntették fel. IV. 1504/a 1.

44 IV. 1626. Római katolikus egyház gondnokának számadásai.

45 IV. 1504. m/ Robotlajstromok, 1678. 282. Az előző évben a „*Város fegyveres vitéz őreinek nevek: Marcus István, Malniczi Jakab, Tolvaj János, Pető János, Babuk Gyurka, Kis Gyurka, Fazekas János, Totth Jakab, Totth András, Bodi István.*” IV. 1504. m/ Robotlajstromok, 1677. 263.

példamutató lett utódai számára. Itt intette, kérte utódait: „*Ez is feledékenységben ne legyen édes barátink, hogy az szegény csaplároknak is egy kocsi sort, egy fahordó sort elengedgyen kegyelmetek nekik. Az deákoknak azonképpen cselekegyék kegyelmetek. Isten kegyelmetekkel.*” Tekintélye ekkor vált kikezdhetlenné.

Nem véletlen, hogy 1687-ben az országgyűlésen ő képviselte a várost. A következő év augusztusában pedig „*a nemes vármegye kongregációjára Kőrösre által küldvén n. Deák Pál és János deák urainkat...*” állt ki városa érdekei mellett.⁴⁶

Közös vonásaik egyike, hogy valamennyien armális nemesek voltak. Kamarás Ambrus viszont legkésőbb már a század első felében megszerezte a „kutyabőrt”. Deák, Kalocsa és Pathay pedig csak a hetvenes évek első felében kapták, vették ezt meg Wesselényi Páltól, a kuruc generálistól.⁴⁷ Ennek előnyeit a hódoltság alatt mindenekelőtt a királyi vámhivataloknál tudták kamatoztatni. A török hatóság semmilyen formában sem respektálta előjogaikat. Miként erre már utaltunk, kötelezettségeiket tekintve sem tudták a városon belül ennek hasznát venni. Nem véletlen, hogy a török kiűzése után talán a legöntudatosabb vagy a közügyekben legjártasabb Deák Pál kezdeményezésére fordultak az armalisták a nemesi vármegyéhez vélt vagy valódi „sérelmeik” miatt. Tény, hogy 1689. május 18-án a helyi nemesek érkezettnek látták az időt, hogy kiváltságaikat érvényesítsék a lakosság többségével szemben. „*Nemes Deák Pál 's a többi Kecskeméten lakos nemesek*” panasszal fordultak a nemesi vármegyéhez, mivel szerintük „*ők a kecskeméti paraszt népnek mind egész községe, mind egyes tagjai által, az ország törvényének, és a Megye határozatainak megvetésével, 's a nemesi kiváltság tekintetbe nem vételével, mindennemű adózás, közszolgálat, fuvarozás 's egyéb szolgálmányokra, éppen úgy, mint a Város paraszt lakosai, azokkal egyiránt kötelesek, vonakodás esetében erőszakkal, letartóztatás, bebörtönzés, súlyos megverés, mérges káromkodás és szitkokkal illetetnek, házaikban és szabadítékos telkeiken megtámadtatnak, tőlük a dézmák nemesi telkeikről szinte úgy mint a parasztoktól beszedetnek...*”⁴⁸ Ha e barokkos panaszáradastról lehántjuk az akkor kötelezően ráhíntett manírt, előttünk áll a korabeli gyakorlat: ezek az armális nemesek kötelezettségeiket tekintve nem különböztek a város többi gazdjától. A magyar állam, a hadsereg és a nemesi vármegye által megkövetelt adókból és szolgáltatásokból valóban éppoly arányban vállaltak részt, mint a többi gazdag cívis. Egyetlen előnyük az volt, hogy személyük és családtagjaik után a magyar államnak nem kellett adózniuk. Bár a nemesi vármegye kérésükre formailag megerősítette őket kiváltságaikban, fél évvel később ugyanez a fórum korábbi kötelezettségeik teljesítését követelte meg: „*...az ígás jószágot tartó és paraszt telken lakó nemes emberek is a közterhek viselésére szorítandók*”⁴⁹ Tehát elmondható a korszak egészére, hogy elsődlegesen nem a nemesi kiváltságaik, hanem vagyoni állapotuk, családi hátterük és személyes adottságaik, felkészültségük határozta meg a mezővárosban lehetőségeiket, vállalt szerepüket.

46 IV. 1504. m/ Robotlajstromok, 1678. 255–256. 35., IV. 1510. i/ 1687. 20–41., IV. 1508. c/ 1687. Vegyes adó.

47 „*...Kalotsai János... egyszersmind bizonyos számú pénz is, úgymint harmadfélszáz aranyakat vevén fel tőlle... maga és maradéki személyek alkalmatosságával megnemesíttem...*” IV. 1527. Nemesi iratok gyűjteménye 3. doboz.

48 IV. 1527. 3. doboz.

49 IV. 1527. 1. doboz. A helyi nemesek többszöri reklamálását ismételtlen elutasítva 1764. február 21-én Pest megye határozata kimondta: „*...a Kecskeméten lakó Nemes emberek, polgári telkeik 's azokon létező javaikra nézve a Városi Tanács hatósága, személyeikre nézve pedig a Megye Bírósága alá tartozónak nyilvánítatnak.*”

Csupán egy tucatnyi személy, egy tucatnyi család gazdasági és társadalmi hátterének felvillantása kellő alapul szolgálhat ahhoz, hogy a kecskeméti tőzsérekről néhány fontos megállapítást megtehesünk. Az első feltétlenül az, hogy ezek kivétel nélkül a város teljes jogú polgárai voltak, tehát mindegyiknek volt a városban háza, telke. További közös vonás, hogy csaknem kivétel nélkül valójában *gazdák* voltak. A többségük birtokában volt egy-egy ún. pénzeskert, amit vagy maguk, vagy eleik pénzen vásároltak meg, és nem a várostól kapták bérbé. Tehát ezek a szántók, legelők valójában saját polgári tulajdonuk volt, amelyen többirányú mezőgazdasági termelést folytattak. Szinte kivétel nélkül művelték szőlőjüket, amely a család, a gazdaság számára az évenként szükséges bor mennyiségét általában megteremte. Nem túlzás azt állítani, hogy a kor lehetőségeinek, követelményeinek megfelelően elsődlegesen jószágtartók voltak. A szarvasmarha- és a juhtartás csaknem mindegyiknél számottevő volt. A nagy kockázatot követelő és számottevő eredményességgel kecsegtető széleskörű lótenyésztésre viszont már kevesebben vállalkoztak. Néhányan viszont – paraszti körülmények között – hatalmas ménest tartottak. E tőzsérek többsége számottevő haszonnal üzemeltette saját szárazmalmát. Deák Pál és a Kalocsa család hármat is. Felhalmozott jelentős tőkéjükből elsődlegesen a városnak nyújtottak hitelt, amelyért igen komoly kamatot kaptak.

Tehát azt fogalmazhatjuk meg, hogy gazdasági tevékenységükön belül a kereskedés, a tőzsérkedés nem vált elsődlegessé, de még meghatározóvá sem. Ez mindössze a kínálkozó lehetőségekhez igazodó, inkább csak kiegészítő, de gyakorta számottevő haszonnal járó foglalatosság volt számukra. Hivatali elfoglaltságaik, gazdaságuk irányítása miatt vagy a kedvezőtlen kereslet esetén nemritkán éveket kihagytak egy-egy vállalkozásuk között. A legnagyobbak részben saját jószágaikat, részben pedig a környéken felvásárolt állatokat és állati termékeket vitték a királyi országrész városaiba. Az állatkereskedelem mellett a különféle állati termékek és a bor forgalmazása jelentette számukra a legnagyobb hasznot, de kereskedtek kisebb tételekben iparcikkkel is.

Kétségtelen, hogy a hódoltság békésebb évtizedeiben a cívisek nagyobb hányada számottevő gyarapodást élt meg. A jobbágyfalvak lakosaihoz képest – már a hódoltság előtt is – vagyonuk meglepően nagy volt. Mindezt a fáma olykor a valóságosnál is nagyobbra, szebbre festette. Nem lehet véletlen, hogy a tatár hordák és a kuruc csapatok egyaránt az alföldi városokból remélték nagy prédákat kifacsarni. A hódoltsági lét egyébként is – főként a háborús esztendőkből – ezernyi kockázattal járt.

A rideg állattartás sikeressége mindig az időjárástól függött. 1663-ban a rendkívül kegyetlen tél – nem csak – Kamarás Ambrus vagyonának tetemes részét emésztette fel. Jószágállománya túlnyomórészt elpusztult: 1300 juhából alig 150 maradt meg. A dermesztő hideg érthetően szarvasmarháit és ménesét is megtizedelte. A szárazság kevésbé pusztító, de gyakoribb jelenség volt, és sokszor állította a gazdákat és a pásztorokat megoldhatatlan feladatok elé.

A gyakorta úton lévő cívisekre ezeknél kínosabb meglepetések is leselkedtek. Kamarás Ambrust 1664-ben ért rablótámadásra korábban már utaltunk. Miként már említettük, Deák Pál 1662-ben a negyedik legnagyobb adófizető volt a városban. Még ez év végén mégis komoly kényelmetlenséget kellett családjával együtt megélnie: *„...feles tatárok jövéen városunkban, elosztottanak házanként és az mely házakban szállottanak telelni, azokból az gazdákat ki is küldötték; hasonlóképpen lévén dolga Deák Pál atyánkfiának is... akarván más házat venni... az mely házban mostan szentkirályi Nagy István lakik... Deák Pál atyánkfia előnkbe szólította Nagy Istvánt, megkérdezve előttünk, hogy vagyon-e kedve házvétele avagy nincs; előttünk azt felelé Nagy István, ő jövevény lévén, örökös házat nem vehet, merthogy más jobbágya; az idő nyilván [tavaszodván] őneki kellekik menni Szentkirályra.”* A bíróság döntése: Deák Pál a korábbihoz ezt az újabb házat *„...vegye meg, és bele menvén lakjék benne*

mint örökében, az ház árát letevéen". Még a békésnek mondható évek is tartogattak vaskos meglepetéseket: 1670 nyarán „Az pesti Iszelani pasa Erdődi Memhet odapasával együtt kin leskődvén Deák Pál uram kertjében, Nagy György és Nagy Gáspár seregével Kalocsa János uram háza előtt megcsatározván, az törökök közül egy elesett az lövés miatt, kettő megsebesedett. Az katonák közül is három esett el, nyerének az törökök egy és más portékát is.”⁵⁰

1683-at követő fél évtizedben súlyos anyagi veszteségei ellenére csaknem folyamatosan úton volt a város érdekében. Így történt, hogy Deák Pált 1686 januárjában Szolnokon a németek börtönbe is vetették, mivel a város nem volt képes szertelen követeléseiket azonnal teljesíteni.⁵¹

Pathay Andrást is utolérte sorsa. „Ezelőtt Szent Királyi Pál uram főbíróságában történt volt ilyen dolog, tudniillik Patai András uram házához szállott volt az földvári harmincados több törökkel, az honnét éccaka az katonák elvittek két törököt, betörvén az őkegyelme kapuját. Hogy az város ezek miatt bajba és veszedelembé ne essék, kiváltotta az város őket in tall. 40, adta oda Patai uram pénzét, az mely pénz mind eddig is oda lévén, ő kegyelme meg láttatta fogott-törvénnyel: az törvény úgy találta, hogy az ő kegyelme pénzét az város megfizesse mind az negyven tallérig...”⁵²

A súlyos csapásokat senki nem kerülhette el. 1663-ban Kalocsa János Pusztaszeren „nyaraltatta” 100 lóból álló ménesét. Az ugyancsak igen gazdag Péter János ehhez csapta 19 tenyészlovát. A háború miatt megromlott közbiztonság során az egész ménest elhajtották. A rablók felderítésére és a ménés visszaváltására 125 tallért kellett költenie. Ez azt jelentette, hogy ménesének csaknem tizedét elvesztette.⁵³

Azonban még a leggazdagabb cívisok hódoltság idején elért anyagi gyarapodása is nagyon illékony volt. A következő néhány adat szinte „tapinthatóvá” teszi ezt az állapotot. Az 1662-t követő két évtizedben Deák Pál marhaszáma (nagyobbrészt szarvasmarhák értékében kifejezett jószágállománya) – többek között eredményes tőzsérkedésének hatására – csaknem megkétszereződött. Az 1682-t követő fél évtizedben viszont 800-ról 200-ra, Kalocsa Jánosé 800-ról 150-re, Kamarás Ambrusé 800-ról 40-re (!) és Pathay Andrásé 800-ról 118-ra csökkent. Hangsúlyoznunk kell, hogy a veszteségek nagyobb részét – Buda bevétele előtt – az 1683 és 1686 közötti három évben szenvedték el. A kisebb vagyonú gazdák értékeiből hasonló arányban vesztek. A következő másfél évtized pedig a „hosszú háború” alatti állapotokat hozta vissza.

Ezek a katasztrófák – érthetően – nem csak Kecskemétet érintették. A szomszédos Nagykőrös legmódosabb cívisének marhaszáma, ingó vagyona ugyancsak ez idő alatt talán még drasztikusabb összeomlást jelez: Beretvás Istváné 300-ról 14-re, Budori Balázsé 140-ről 14,5-re, Jó Máté Gergelyé 330-ról 32-re, Szívós Jánosé 290-ről 24-re és Urházi Péteré 280-ról 20-ra zsugorodott.⁵⁴

A tőzsérkedés évszázadokon át a rideg állattartás szerves részét alkotta. A jószágok értékesítése nem csak néhány gazda érdeke volt. Ennek elmaradása vagy sikertelensége egész tájegységi gazdasági romlását eredményezte. Hamis az a képzet, hogy a tőzsérek tevékenysége csupán a hódoltság másfél évszázadához kötődött. Már az azt megelőző évszázadokban az alföldi mezővárosok és falvak árutermelésének tényleges motorja volt.

50 IV. 1508. c/ 1669. 165–166.

51 Iványosi-Szabó Tibor: 1996. 95–96. és IV. 1510. a/ 1685. 16–29. A város árkein belül sem lehettek biztonságban: „Bírák verő csauznak adott bíró uram tall. 10.” IV. 1510. i/ 1682. 39–46.

52 IV. 1510. i/ 1674/b 91–93.

53 Iványosi-Szabó Tibor: 1985/a 102. és 1985/b 219.

54 Több nagykőrösi cívis 150–230 közötti vadzáma hat év alatt nullára csökkent. Iványosi-Szabó Tibor: 2007. 23–25.

Nem túlzás azt állítani, hogy igazi virágzása pedig az azt követő évszázadban tetőzött. Az viszont elgondolkodtató, hogy a háborúkkal teli XVI. és XVII. században fontossága nem csökkent, hanem talán még nőtt. Rendkívül tanulságos, hogy bármilyen rossz is volt a közbiztonság, az áruk cseréje még ekkor sem állhatott le. Tehát itt feltétlenül igaznak bizonyult a Pompeius Secundusnak tulajdonított, de valójában több évezredes tapasztalatot rögzítő megfigyelés, megállapítás: „*navigare [mercari] necesse est, vivere non est necesse*”.⁵⁵ Még ezekben a rendkívüli veszélyekkel teli évszázadokban is nemcsak Kecskemét, hanem az Alföldön lévő valamennyi cívus város lakosainak kereskedni mindenképpen, *bármilyen áron* szükséges volt, még életük kockáztatásával is.

IRODALOM

Benda Kálmán

1978 *A késő reneszánsz korának gazdasági, társadalmi és politikai összetevői Magyarországon.* (In: Szenczi Molnár Albert és a magyar késő reneszánsz. Szerk.: Csanda Sándor és Keserű Bálint.) Szeged

Buza János – Alzbeta Holosvá

1990 *Egy kecskeméti cívus nagyszombati éve* (In: Századok 124. évf. 1. sz. 109–125.)

Gecsényi Lajos

1993 *Győr kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a XII. században* (In: *Győri tanulmányok, emlékkötet Győr szabad királyi városi jogállásának 250 éves jubileumára.* Szerk.: Bana József és dr. Horváth József) Győr, 1993. 103–118.

Hornyik János

1860–1866 *Kecskemét város története oklevéltárral I–IV.* Kecskemét

1865 *Pusztaszer története.* Kecskemét

Iványosi-Szabó Tibor

1985/a *Pénzforgalom és pénzürtékek Kecskeméten 1662–1711.* (In: *Bács-Kiskun megye múltjából VII.* 9–146.)

1985/b *Az árak alakulása Kecskeméten 1662–1790.* (In: *Bács-Kiskun megye múltjából VII.* 159–320.) Kecskemét

1996 *A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei (1591–1711) I.*

2007 *Állattartásunk a Homokhátság közepén a XVII. században* (In: *Bács-Kiskun megye múltjából 22.* Szerk.: Szabó Attila és Tánzos-Szabó Ágota) 7–128. Kecskemét

Kocsis Gyula

2002 *Kecskemét története a török hódoltság idején* (In: *Kecskemét története 1849-ig.* Főszerkesztő: Bárh János) 173–228. Kecskemét

55 Hajózni [kereskedni] bármilyen áron kell; élni nem kell bármilyen áron.

Mészáros László

1979 *Kecskemét gazdasági élete és népe a XVI. század közepén* (In: *Bács-Kiskun megye múltjából* II. 58–286.)

Szakály Ferenc

1972 *Balázs deák gyöngyösi kereskedő üzleti könyve (Adalékok a hódoltsági terület kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a XVI. század végén.* In: *Agrártörténeti Szemle*, 14. évf. 356–386.)

1981 *Magyar adóztatás a hódoltságban.* Budapest

2001 *A hódolt megye története* (In: *Pest megye monográfiája* I. kötet második rész. Szerk.: Zsoldos Attila) 322–538. Budapest

Zrinyi Miklós

1976 *Vitéz hadnagy* (In: *Zrinyi Miklós hadtudományi munkái*) Budapest